

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української літератури
імені акад. Михайла Возняка

**ЗБІРКА ІВАНА БАГРЯНОГО «ДО МЕЖ ЗАКАЗАНИХ» :
СВІТОВІДЧУТТЯ І СТИЛЬ**

Магістерська робота
студента II курсу групи ФЛУМ-21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
денної форми здобуття освіти
Земби В. І.

Науковий керівник – проф. Працьовитий В. С.

Львів – 2021

3MICT

Вступ.....	3
Розділ 1. Особливості творчого стилю та світосприйняття Івана Багряного	
1.1 Життя письменника в умовах тоталітарної радянської держави.....	6
1.2 Роль Івана Багряного у житті вітчизняної політичної еміграції.....	15
1.3 Людиноцентричність творчого доробку письменника.....	20
1.4 Героїчна тематика у творчості І. Багряного.....	26
Розділ 2. Стилiстичні особливості та проблематика збірки «До меж за́казаних».....	29
Висновки.....	53
Список використаної літератури.....	57

ВСТУП

Актуальність дослідження. Творчість Івана Багряного є особливим явищем в історії української літератури ХХ століття. Поетична спадщина письменника є невід'ємною складовою загальноукраїнського літературного процесу, що поєднує в собі радянську та еміграційну гілки українського письменства. Поетичній творчості Івана Багряного, незважаючи на суттєву увагу критиків до творчості письменника, ще не було приділено достатньої уваги.

Для українського літературознавства, яке сьогодні переживає період написання нової сторінки в історії літератури, тема аналітичного осмислення художньої спадщини письменників, творчість яких ще не так давно була спотворена жорсткою цензурою або взагалі забороненою, є актуальною як ніколи. До ряду цих письменників належить Іван Багряний.

Письменник був одним із найвідоміших діячів МУРу. Творчість представників української еміграції є винятковим явищем для української літератури ХХ століття. Письменники МУРу, поєднуючи у своїй творчості національні традиції і західноєвропейські культурні надбання, вдавалися до нового осмислення та інтерпретації своєї дійсності, все більше експериментуючи з жанрово-стильовими особливостями у своїх творах.

Окрім літературної діяльності письменник був також і активним учасником тогочасного політичного життя. Через заклики у своїх творах проти радянської ідеології письменник був зарахований до списку «політично неблагодійних». Тюремне життя стало сюжетом для великої кількості творів письменника.

Актуальність теми роботи зумовлена потребою розглянути поезію Івана Багряного як маловідоме явище у контексті літератури його доби, акцентуючи на світовідчутті та своєрідному стилі автора.

Мета дослідження - проаналізувати особливості індивідуальної манери письменника у збірці «До меж заказаних», проблемно-тематичні аспекти його поезії, визначення її місця у літературному процесі ХХ століття.

Реалізація мети роботи передбачає виконання таких **завдань**:

- простежити особливості світосприйняття письменника в умовах більшовицького режиму
- проаналізувати особливості творчого стилю Івана Багряного;
- проаналізувати характерні художні особливості збірки «До меж заказаних»
- простежити мотиви, які характерні для поезії письменника

Об'єкт дослідження — збірка Івана Багряного «До меж заказаних»

Предмет дослідження — особливості світовідчуття та художнього стилю збірки Івана Багряного «До меж заказаних»

Методи дослідження. У роботі використано конкретно-історичний, порівняльно-історичний, структуралістсько-семіотичний та психоаналітичний методи.

Теоретичне і практичне значення роботи. Осмислення особливостей поетичної творчості І. Багряного відкриває перспективи для поглибленого розуміння художніх досягнень письменника, що є важливим етапом для створення ґрунтовного дослідження української літератури ХХ століття. Результати магістерської роботи можуть бути використані в спецкурсах і на семінарах з української літератури в гуманітарних вузах, вчителями-філологами в їхній практичній діяльності, студентами при написанні курсових, бакалаврських, магістерських робіт; при укладанні посібників і підручників з історії української літератури ХХ століття.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури, що налічує 100 позицій.

Розділ 1. Особливості творчого стилю та світосприйняття Івана Багряного

1.1 Життя письменника в умовах тоталітарної радянської держави

Важливим здобутком української літератури є твори письменників, які були змушені покинути свою Батьківщину, але навіть на чужині змогли зберегти любов до України, плекаючи рідну мову. Куди б не занесло злим життєвим вихором українських митців, вони завжди зберігали у пам'яті свій рід, свою домівку.

Іван Багрянний (справжнє прізвище Лозов'ягін) – відомий український письменник першої хвилі еміграції із Радянського Союзу. Народився письменник 2 жовтня 1906 року в Охтирці на Полтавщині (тепер Сумщина), в сім'ї муляра.

Писати вірші він починає ще навчаючись у школі. У листі до Дмитра Нитченка він писав: "Літературою почав займатись дуже рано, якщо мати за літературну працю дитяче писання віршів. Вірші я почав писати (і то по-українському) ще в російській церковноприходській школі. Почав їх писати з протесту проти вчителя і вчительки, які мене злісно називали "мазепинцем", бо я лічив (рахував) в арифметиці не так, як вони веліли, а так, як навчила мати: один, два, три, чотири... шість...вісім тощо. Це було завзяте змагання. І от під впливом байок Глібова та "Катерини" Шевченка, які я дістав

нелегально (це було за царя), я почав писати войовничі вірші в другому класі церковноприходської школи, восьмирічним хлоп'ям, в 1915 (почав учитися шестирічним). Звідти й почалися мої митарства. Три роки пізніше чи чотири, в вищо-початковій школі, я вже був редактором шкільного журналу "Надія", що виходив в українській мові, бо вже тоді школа була українська" [7].

Під прізвищем Іван Багрянний у літературних журналах 1925 р. побачили світ його перші вірші. Згодом він навчався у Київському художньому інституті. У той же час розпочалася його активна літературна діяльність — Багрянний належав до літературного об'єднання МАРС, членами якого були талановиті письменники Григорій (Стрілець) Косинка, Євген Плужник, Дмитро (Плужник) Фальківський, Валер'ян Підмогильний та багато інших, які були репресовані на початку 1930-х років.

Поезія Багряного - експресивна, натхненна українською мелодикою, яка в той же час була іронічною та не співпадала з тематикою, що була загальноприйнятою в офіційній поезії того часу та виражала ідеологію пролетаріату, підлаштовуючись до настроїв народних мас. Авторське «я» в ній свідомо ігнорувалось.

Іван Багрянний ніколи не зраджував своїм націоналістичним ідеям, не перелаштовувався під натиском тогочасної критики. У його творах можна знайти заклики до свободи, до сонця:

Десь там —

В чаду і гаморі — я чую скрип і рев,

Я чую стогін ранньою зорею...

То, гей, з потугами, руйнуючи старе,

Наш корабель крутий зворот бере,
І мерехтять під сонцем реї!..
Під сонцем реї!..
Галас... Грім і бій...
Гримлять нам молоти — фанфари перемоги.
Нам не просить,
нам не молить ні в кого —
Тримайсь. Тягни!
До сонця!
Д'горі! Д'горі, краю мій! [5]

Б. Коваленко 1 липня 1929 р. на сторінках «Літературної газети» виніс вирок тенденції відходу до політизації літератури: «На нашу - думку, це шлях не новий, шлях активно-реакційних куркулячо-буржуазних синків, озвірілих на все людство зо всіма його перспективами, співців містичного самозабуття і паразитичного індивідуалізму» [20].

Перша збірка віршів Багряного «До меж заказаних» побачила світ у 1929 році, відразу привернула увагу читачів поетичним даром молодого письменника, а також своєю сміливістю, з якою він люто критикував письменників, які вихваляли комунітичну владу і за ордени бездумно продавали свою національну честь:

«Родившись з крилами, не вчились ви літати, родившись гордими, навчились плазувати» [4].

Звичайно, радянська цензура не пройшла пройти повз ці рядки. Неприємності з владою у І. Багряного ще більше посилювались після спроби опублікувати поему «Аве Марія», присвята до якої звучала так:

«Вічним бунтарям і протестантам, всім, хто родився рабом і не хоче бути ним, всім скривдженим, зборканим і своїй бідній матері крик свого серця присвячує автор» [5].

Бунтівлива природа натури митця не змогла проігнорувати пригнічення українців та їх ідей в усіх можливих формах їх вияву, а національна свідомість спонукала до творчості.

Поема Івана Багряного «Аве Марія» не змогла знайти свою аудиторію після виходу в 1929 році. Надруковану за одну ніч, її згодом конфіскувал та заборонили до друку. Таку ж долю спіткали і збірка віршів «У поті чола» та роман «Марево».

Івана Багряного було заарештовано. Під час одного із допитів на запитання: «А що б ви зробили такому злочинцю, як ви?» - поет відповів: "Я б розстріляв".

Розкрадете радості в брата,

Обмінюєте щирість на кров...

Знов безсовісний буде багатим

І в загоні, в повіях любов. [5]

Ці рядки із поеми говорять самі за себе. У них - біль за знехтувані найкращі людські почуття, біль за свій багатостраждальний народ, за свою Батьківщину.

Л. Череватенко наголошує, що Іван Багряний зараховував себе до поетів-воїнів. Він боровся за велику справу предків [90]. У віршах та поемах письменника відображався його не завжди «соціалістично-благонадійний» світогляд, через це долею автора було стати жертвою звинувачень з боку тогочасної критики.

Г. Костюк стверджував, що історичним романом у віршах «Скелька», «автор ствердив свою дозрілість, високу поетичну обдарованість, ритмічну й евфонічну оригінальність» [49]. Поеми «Тінь», «Вандея», «Гутенберг» та соціальні сатири «Батіг», «Комета», «Собачий бенкет», на думку П. Волиняка, ще не були перевершеними у нашій літературі [49].

У середині 40-х років він став відомий світові як обдарований прозаїк, проте не покинув поезію, упорядкувавши у 1946 р. збірку «Золотий бумеранг», що містила загублені та знищені або ж конфісковані вірші за останні двадцять років. Як писав М. Жулинський, ця збірка стала оптимістичним гімном людині та цілій планеті, що прагне до сонця та до свободи [37].

У ній можемо знайти заклики до єдності, віри, гру образами, метафорами, а також несамовитий біль і гнів. Багряний уявляв маленького хлопця, який тримаючи перед собою глобус, звертався до нього із проханням – стати господарем цієї Землі, мати можливість допомогти їй прийти у гармонію:

Крути ж її, щоб аж свистіла!

Крути — крути, щоб аж гула!

Щоби просторами летіла,

Щоб над безоднями пливла.

Щоб в сяйві сонця золотого,

Щоб без диявола лихого,

Щоб тільки жити і цвісти, —

Крути її!

Крути!

Крути... [5]

Закордонні і вітчизняні критики, серед яких були І. Качуровський, Ю. Лободовський, погоджувались, що збірки письменника складаються з поезій найрізнішої вартості – від незабутньо-гарних до нездарно-безбарвних [71].

Характеризуючи вірші поета, Л. Череватенко зазначає, що вони вельми різноманітні за жанрами, стилями та спрямуваннями. Серед них є численні ліричні твори, як-от: «Перепілка в житі – радість», яку Ю. Клен вважав одним із найкращих ліричних зразків у вітчизняній літературі [90], сатири та епіграми, віршовані заклики та інвективи, вірші та поеми для дітей. Втім попри подібну різноманітність, його поезія – оперативний відгук на доквілля, реальні події, конкретних людей, з якими автор стикався [38]. Це дає підстави Ю. Клену, Н. Шаповаленко говорити про публіцистичний характер поезії Івана Багряного [36].

Важливо наголосити, що Іван Багряний, за визначенням Л. Череватенка, як поет «...не відривався аж так високо над землею, щоб заперечити політичну, соціальну, виховавчу, просвітницьку функцію поезії...» [90], і використовував власні твори як засіб естетичного, духовного

та національного виховання, що не оминуло уваги ні його прибічників, ні опонентів. 1931 р. І. Ярмолинський у своїй рецензії на поему «Скелька» наголошує на тому, що «в автора годі шукати голої агітації, однак, ціла книжка кожним словом агітує» [45].

Юрій Барабаш писав, що «мотив зради батьківщини у всіх її представників (включаючи Д.Донцова, Ю.Липу, Є.Маланюка тощо) виступав центром уваги, бо з нього випливає національна ідея та відчуття власної національної ідентичності. Він став своєрідним симптомом національної хвороби українства, оскільки коріниться в очікуванні національної катастрофи, чергової в українській історії поразки в період її невідворотного насування. В українській традиції це перетворилося на за давнини соціопсихологічний стереотип, пошук зради яко головної причини поразки [81].

Тяжкий комплекс поразки не знизив тону національно-політичної свідомості, не пригнітив думку, навпаки, надавав їй більшої гостроти та наступального характеру. Домінували аспірації до реваншу, налаштованість до героїки, самопожертви, до продовження боротьби, оцінка свого емігрантського становища як прикрої, але тимчасової паузи у цій боротьбі, а з другого боку, нестримне прагнення до тверезого, нещадного, жорсткого, аж навіть жорстокого аналізу коренів і причин тієї поразки» [21].

Розглянувши твори Івана Багряного, можна з упевненістю сказати, що вони співпадають з окресленим у цій тезі настрою.

У 1932 р. Івана Багряного заарештовують за «політичний самостійний український ухил у літературі» та відсилають до Сибіру. Все, що трапилося з ним пізніше, письменник частково описав у романах «Тигролови» та «Сад

Гетсиманський» — втечу із заслання, два роки блукань серед українського люду в Зеленому Клину на Далекому Сході. Там він зустрів свою першу дружину – Антоніну Дмитрівну Зосимову. У 1936 році у подружжя народився первісток - Борис. А потім... Ось як розповідав сам Багрянний про свої подальші випробування (запис зроблений його другом, літератором Григорієм Костюком): «Охотське море. Тайга. Тундра. Звіроловство. Все це, сказати щиро, мені було навіть цікаво. Але згодом охопила страшна туга за Україною. Непереборна. Тому я сів на поїзд і рушив на захід. У Томську мене перехопила залізнична агентура НКВС. Арешт, суд та вирок: за втечу із заслання — три роки вже ув'язнення у таборі. Так я потрапив до Баклагу (Байкало-Амурський табір). Відсидів три роки. Звільнившись, офіційно поїхав до Охтирки. Охтирка не була під заборною. Раптом новий арешт. І року не був на волі». [8]

У харківській в'язниці він захворів на туберкульоз, хворого письменника у 1940 році звільняють під нагляд.

Під час Другої світової війни, опинившись на окупованій території, він працює маляром-декоратором у Харкові, видає українську газету «Голос Охтирщини». Як постраждалий від сталінських політичних репресій Багрянний міг би домогтися у окупаційної влади особисто для себе якихось привілеїв, але він скоро переконався у геноцидному характері фашистського визволення. Їде на Галичину, де шукає та знаходить контакти з українським визвольним рухом. Але його допомога є дещо незвичайною — він пише для УПА пропагандистські антифашистські листівки, сатиричні та бойові пісні, бере участь у створенні української Головної Визвольної Ради. Переховуючись по конспіративних квартирах, працює над романом

«Тигролови». З наближенням фронту переїжджає до Австрії, потім у Німеччину та зупиняється у таборі переміщених осіб у Новому Ульмі.

Антоніна Зосимова разом із сином Борисом та донькою Наталею залишилися в Охтирці. Про те, що вони сказали на прощання одне одному і чи було взагалі це прощання, тепер ніхто не розповість... В еміграції він одружився вдруге. Галина Тригуб народила йому двох дітей – сина Нестора та доньку Роксолану. Незважаючи на хвороби, бідність, тяжкі умови емігрантського життя (чи були потрібні Німеччині українські патріоти? Звичайно ж, ні), письменник розгорнув активну політичну діяльність — створює та очолює Українську революційно-демократичну партію (УРДП), яка ставила за мету боротьбу за незалежну демократичну Україну. Політичну діяльність поєднує із творчістю. На чужині виходить збірка його віршів «Золотий бумеранг», сатирична поема «Антон Біда — герой труда», повість «Огненне коло», готує іншу — «Людина біжить над прірвою», видану вже після смерті письменника. Зарубіжні критики схвально відгукувалися про всі його твори. У творчому доробку Івана Багряного — сотні публіцистичних статей, доповідей, памфлетів.

1.2 Роль Івана Багряного у житті вітчизняної політичної еміграції

Політичне мислення І. Багряного, реалістична та демократична політико-ідеологічна програма, на якій він стояв, забезпечили йому послідовників не лише у ФРН, а й у всіх країнах розселення української політичної еміграції. Річ у тім, що після Другої світової війни багато українських переселенців перебували не лише в Німеччині та Австрії, а й в інших європейських державах. Це були втікачі від тоталітарного режиму або ж вивезені гітлерівськими окупантами люди на примусову працю. Емігрантів з України налічувалося понад 250 тисяч. Масову еміграцію викликали жахливі національно-політичні та суспільно-економічні умови життя. Тільки завдяки діаспорній пресі та окремим політичним діячам, які формували суспільну думку, цим людям вдалося вистояти та зберегти культурний зв'язок з рідним краєм [38].

У пам'яті письменника збереглося чимало пережитого — кривавий кошмар дитинства, коли на його очах більшовицький винищувальний загін замучив його 92-річного діда-пасічника лише за те, що «був багатий український селянин (мав 40 десятин землі) і був проти «комуни», друзів-літераторів, знищених у катівнях НКВС та в сталінських концтаборах, цензуру, яка вбивала не просто твори, а життя, і знущальну, лицемірну

пропаганду, яка стверджувала, що в СРСР — людина понад усе. Очевидно, результатом цих спогадів та роздумів став опублікований у 1946 році памфлет «Чому я не хочу вертатися в СРСР?», який був перекладений майже всіма європейськими мовами. У ньому є такі пророчі слова: «Я повернуся до своєї Вітчизни з мільйонами своїх братів і сестер, які знаходяться тут, у Європі, і там, у сибірських концтаборах, тоді коли тоталітарна кривава більшовицька система буде знесена так, як і гітлерівська. Коли НКВС піде за гестапо, коли червоний російський фашизм зникне так, як зник фашизм німецький... Коли нам, українському народу, буде повернено право на свободу та незалежність в ім'я християнської правди та справедливості».[8]

Памфлет «Чому я не хочу повертатися до СРСР?» зіграв значну роль у вирішенні долі вітчизняної політичної еміграції. Десяткам тисяч українських переселенців було дозволено виїхати до США, Канади та Австралії, а не примусово повертатися до СРСР. Памфлет служив реабілітаційним листом у власних очах світової громадськості. Творчість Івана Багряного довела, що повне небезпек, пригод, трагедій, зрад життя письменника не знищило в ньому віри у перемогу добра над злом. Автор не випадково обрав жанр памфлету. У тексті, який був написаний у цьому сатиричному жанрі публіцистики, сама сатира переростає у сарказм, а предмет відображення повністю заперечується. Крім того, для памфлета характерні такі риси, як злободенність, документальність, обрані для викриття значущого суспільного явища (важливої соціальної події, видатного державного чи громадського діяча): у нашому випадку – об'єктом стала примусова повоєнна репатріація українців-переселенців у Радянський Союз [12].

І. Багрянний не вступає у дискусію з конкретним опонентом. Для обґрунтування перед європейськими політичними силами та пересічними

громадянами своєї позиції та аналогічних думок своїх горе-побратимів одностудців щодо екстрадиції, примусового виселення з країни він апелює до особистісного гіркого, навіть трагічного досвіду проживання в СРСР і проєктує цю інформацію чи не на всіх українських переселенців. Для цього публіцист широко використовує саме історичні алюзії. Відлуння жахливих подій в історії України періоду 20 – 30-х рр. ХХ ст. простежується в таких алюзіях: «Замучили вони мого діда за те, що він був багатий український селянин (мав 40 десятин землі) і був проти «комуни» [79] - Розправа над заможними селянами з метою їх повного винищення або примусового входження в колгоспи, про що йдеться далі: «У 1929 - 1932 рр., У період так званої «колективізації», більшовизм промовив війну заможному селянству лозунгом «Кістками цих українських дітей і матерів Сталін вимостив усі шляхи і нетрі тієї «неосяжної батьківщини»» [12, с.466] – це вже про репресії 1930-х рр. Публіцист гостро та болісно реагує на знищення національно свідомих патріотів-українців, особливо серед інтелігенції як флагмана у процесах створення держави. Автор не бачить особливої різниці в способах та методах викорінення інакодумства нацистським та комуністичним режимом. Тому й користується історичними алюзіями: «Крім високої інтелігенції з іменами, у ці два роки (30-ті рр. ХХ ст.) було замучено безліч інтелігенції, і все за те, що вони були українцями і хоча б одним словом заявили про свою нелюбов до московського окупаційного режиму. За це їх усіх назвали ворогами народу і закатували такими способами, що й Гітлер міг би позаздрити та повчитися. Кошмар Дахау і Бухенвальда не перевищує жахів безлічі енкаведистських катівень і концтаборів у ці роки [88]. Такий підхід (утотожнення гітлерівської Німеччини та сталінського СРСР) І. Багрянний вибрав не тільки через свою особисту неприязнь до більшовизму-комунізму, не тільки через бажання оголити всю правду про злочини

московського режиму - як майстерний полеміст-публіцист і політичний діяч він чудово розумів, що таке «ототожнення» досить позитивно сприйметься тодішньою повоєнною Європою, особливо у Великій Британії та Західній Німеччині, і звичайно ж у США, а також імпонуватиме прихильникам посилення конфронтації між колишніми союзниками щодо антигітлерівської коаліції, свідченням чого стала «холодна війна», яка набирала обертів. Отже, І. Багрянний критикою політики Москви та викриттям злочинів партійної кліки досягав не тільки емоційно-експресивного ефекту – співчуття пересічних громадян, але й у черговий раз демонстрував і свою громадянську позицію. Аналогічна комунікативна мета реалізується і завдяки використанню різних видів цитат. Яскравим прикладом є зокрема передтекстова цитата (епіграф), що служить також і автоцитатою: «Я повернуся до своєї Вітчизни з мільйонами своїх братів і сестер, які знаходяться тут, у Європі, і там, за сибірськими концтаборами, тоді, коли тоталітарна кривава більшовицька система буде знесена так, як і гітлерівська, коли НКВС піде за гестапо, коли червоний російський фашизм зникне так, як зник фашизм німецький» [12; 66].

Талановитий художник, Багрянний був оригінальним у вираженні своїх найполітичніших ідей, проте вони далеко не завжди сприймались прихильно, як і форма їхнього вияву.

Головною творчою ідеєю письменника було недопущення панування системи тиранії, знуцання над людьми, системи, яка нівелювала особистість і породжувала сірість і пересічність. Іншими словами, читаючи про жахи, які відбувались під час сталінського режим, можна зрозуміти, що романи Івана Багряного, з одного боку, є в певній мірі автобіографічними, а з іншого — надзвичайно метафоричними.

Антилюдський тоталітарний режим виступає змінною категорією. Незмінною залишається тільки передбачувана перемога головного героя над підлими та зрадливими людьми. Окрім того головний герой у якомусь сенсі повторює історію Ісуса Христа і йде на свою Голгофу.

Проаналізувавши художні твори Багряного, слід зважити ще й на те, що він мав дуже чутливу та романтично окрилену душу митця. Ось як він підкреслив це у своєму останньому листі написаному за свого життя: «...моя душа від природи — це душа поета і мистця. А значить... не має панцира, та я це витримувати мушу. Мушу! Хто розуміє це слово?! Серце кожного поета і романтика мусить іти на Голгофу». [12]

1.3 Людиноцентричність творчого доробку письменника

Твори Багряного, в яких було представлено багатий людинознавчий матеріал, можна вважати як відбитком самосвідомості епохи, так і універсальним, високохудожнім текстом, насиченим глибоким змістом. У текстах талановитого представника епохи «розстріляного відродження» можна знайти і тематичні зв'язки із творами інших видатних майстерів слова — його сучасників. Зокрема, Івана Багряного можна зарахувати і до невеликого ряду «етичних людинознавців» середини двадцятого століття, серед яких були Альбер Камю й Антуан де Сент-Екзюпері. І хоч теми романів Багряного можна співвіднести із метафізичними роздумами про роль людини у круговерті бурхливих подій ХХ століття в європейській літературі, проте вони не навіюють відчуття духовного тупика.

Світогляд Івана Багряного є людиноцентричними. Навіть перебуваючи поза межами свідомості, письменник переконаний: «...поки моє серце в мені, я буду шукати шляхів до іншого серця, сповнений великої віри у неспалиму купину людської любови, дружби й братерства».[12]

Антропоцентризм художнього світу письменника можна окреслити фразою: «Визнаючи, що земля крутиться, визнаючи її обертання навколо сонця, ми в той же час визнаємо і ставимо в основу обертання цілого живого світу — Людину». [11]

Перевагу загальнолюдської, «вічної» тематики і проблематики над суспільно-політичною було акцентовано автором назвами його романів — «Сад Гетсиманський» (первісна назва — «Брати») і «Людина біжить над прірвою», а також і використанням багатьох біблійних образів та мотивів у текстах творів. Антропоцентричність творчості Багряного можна вважати духовною спадкоємицею антропоцентричності Шевченкового гуманістичного і національного світогляду, який проявився у його геніальних рядках поезій, які увійшли до «Кобзаря»: «Врага не буде, супостата. А буде син, і буде мати, і будуть люде на землі» [59].

Деякі літературні критики, які заздрили творчим успіхам Багряного, намагались применшити його здобутки, або взагалі ігнорували їх, стверджуючи, що твори письменника мали низьку художню вартість. Єдиним аргументом на користь цієї тези була документальна основа і, таким чином, прямолінійність вираження авторської позиції. Хоча персонажі романів письменник дійсно часто виступали як носії певних ідей (головний герой «Тигроловів» Григорій Многогрішний був політичним в'язнем, а його переслідувачі — чекістами), проте зіткнення цих двох антагоністичних ідей, наявність у романі «надзвичайного героя», який був позбавлений негативних рис, — ознака не тенденційності та схематичності [66]. Ці риси є невід'ємними в неоромантичному стилі. Це зумовлює полярне протиставлення добра і зла, ідеалізованих персонажів автора. Такі стильові

риси були властивими не тільки творам неоромантиків, але й міфологічним текстам.

Також слід погодитись із припущенням, що у творах письменника замість живих людей діють уособленітези, такі собі стандартні «представники» штатних посад. Часто несподівані риси характеру персонажів розкриваються у стандартних сюжетних ходах: наприклад, фашисти-італійці, які відступили перед красою простої української жінки (у романі «Людина біжить над прірвою»); Людмила Богомазова, яка відчуває нестримний вплив сценічної вистави; начальник НКВС Сазонов, що високо оцінює деякі з якостей Петра Сміяна; злодії м. Нашого, які не чіпають акторку Аталю Дахно, зустрівши її увечері (у романі «Маруся Богуславка») тощо.

Немає підстав стверджувати, що у романах кожен персонаж зображений лише настільки, наскільки він показує закономірності моделей поведінки певних груп у суспільстві. Тобто поряд із узагальненням образів письменник віддає данину і винятковому, що позбавляє цей художній світ романів письменника фальші й шаблонності. Крім того, слід пам'ятати, що у його романах мова оповідача і головних героїв не є прямим і точним описом реальності, а лише вибіркоvim зображенням суб'єктивної дійсності, витвором паралельної реальності.

Популярності прози письменника (романів «Тигролови», «Сад Гетсиманський» і «Людина біжить над прірвою») сприяє філософська екзистенційна складова цих творів, яка показує різні моделі поведінки людей, що перебувають у межових ситуаціях.

Отже, з часом гострополітичне (публіцистичне) у романах Багряного сприймається читачами скоріше як історіографічне підґрунтя, але зображення суто людських проявів у ситуаціях «віч-на-віч зі смертю» виводить ці твори на зовсім інший, вищий художній рівень. Важливими для розуміння неповторності художнього світу романів письменника є осмислення й опис важливих питань релігії, сімейних відносин, героїзму, свободи, любові, краси й потворності, вірності та зради, життя та смерті.

За допомогою художніх образів автор здійснює своєрідний перегляд сутнісних характеристик людини, намагається визначити, що перш за все антропологічне, а що – «антропологічний грим». І справді, як зауважив професор Соломон у романі «Людина біжить над прірвою»: «У цьому русі реально вагомим відпадає геть усе нереальне — ідеї, мораль, етика, любов, дружба, гордість, героїзм. Ха! Людина цього ніколи не мала. Це вона сама вигадала, прикрашуючи свою гидку, нікчемну суть»[9].

У художньому світі романів Багряного все відбувається «з точністю до навпаки»: якщо хтось із героїв втрачає цю духовну основу, він одразу перестає бути людиною в повному розумінні цього слова.

Антропологічна аксіологія Івана Багряного ґрунтується на фундаментальних християнських цінностях. Водночас у вчинках та думках головних героїв можемо побачити поєднання християнських цінностей та ніцшеанського культу сильної людини. У художньому світі романів І. Багрянний, відкинувши людиноненависницьку ідеологію та подолавши пустелю відчаю, повертається до чистої криниці свого дитинства, де знаходить саме ті загальнолюдські цінності, які колись відкинув у молодості. Без християнських цінностей сильна людина не може бути творчою, а слабка

людина зі згаданими цінностями, але без волі до перемоги, не має сили конкурувати з тоталітарним суспільством і змінювати світ – тож, на думку Багряного, є необхідним синтез.[59]

У листі до проф. В. Чапленка письменник стверджував: «вічне людське стремління від мавпи відірватися, відійти від тваринного начала якнайдалі й уподобитися «немавпі». Саме це «змагання, власне, становить головну суть історії людської культури, шлях її від «глини» чи від «мавпи», як хочете, до величавих високостей людської душі...». [12]

Ідеальна людина, яку зображує Іван Багряний у своїх творах, внутрішньо вільна, розкріпачена, але водночас рішуча – передусім прив'язана до власної родини та дому. Справжній патріотизм походить від цих зв'язків. Лише дім дає повну силу життю, а вимушена еміграція — це психологічна драма, навіть якщо її приховано, навіть якщо її витіснили з свідомості. Для Івана Багряного будинок – це не абстрактна територія, а перш за все люди. Це земляки героя роману «Сад Гетсиманський» Андрія Чумака, що проводжали у «таки рідну-ріднесеньку українську тюрму». [2]

Такою є природа рідного міста, особливо дерева, мовчазні свідки перших і найглибших переживань Андрія: «Каштани... Вони ж стояли і в парку його рідного міста — свідки його дитинства, свідки його юнацтва, свідки його любові, мрій, зітхань і поцілунків ночами травневими, вечорами липневими...». [2]

Перебування на благословенній Батьківщині - це досвід єдності з усіма джерелами людського життя, відчуття духовного зцілення, яке можна охарактеризувати з відчуттям знаходження зв'язку з Богом. Не дивно, що навіть смерть на рідній землі є неможливою для головних героїв романів

Івана Багряного: «Колись він (Максим Колот), іще малим, у хвилини важкого розпачу, мріяв про те, щоб тут, де лежать усі його предки, де лежить і вся його рідня — сестри, брати й, нарешті, батько та мати, — де так затишно й сумно — лягти й собі теж і розпилитися, спочити в цій рідній землі, топтаній дитячими ногами, порости буйним чебрецем, кущами бузку, черемхою й шумливими соснами...» [9].

І це не просто слова, а справжнє внутрішнє переживання українця, найтонше, найглибше відчуття рідної домівки, яким часто користується комуністична влада. Батьківщину письменник сакралізує як рідну матір — слово «Мати» і слова «Батьківщина», пишуться з великої літери, навіть якщо це мала Батьківщина — Охтирка (м. Наше). Коли він уживає замість слова «Батьківщина» займенник, говорячи про землю предків, то пише з великої літери — «Вона» [44].

Письменник бачить укорінення на певній території не як несвободу, а як екзистенційну потребу людини. А тих, у кого цього немає, він вважає циніками, антропологічно деформованими людьми, які позбавлені основних життєвих цінностей: : «Отих, типових у цій країні, молодих людей — «героїв нашого часу», що їх так рясно стало, що їх ніщо ніде не втримає, що вічно літають з місця на місце, добре заробляючи, а ще ліпше розтринькуючи та скалозублячи; скалозублячи геть з усього... Ці теж такі — прожигателі життя й кишень; може, кваліфіковані інженери, а може, й кваліфіковані літуни, а може, те й друге разом. Ті самі, що літають по цілій цій «шостій частині світу», по цім велетенським людським полігоні, і ніде не можуть нагріти собі місця і що, якби могли, полетіли б геть ще й по всіх інших світах, та не можуть вилетіти» [14].

1.4 Героїчна тематика у творчості І. Багряного

Іван Багряний дуже високо оцінював ідейність, здатність людини плисти проти течії й її божевільну цілеспрямованість. Автор показав слабкі сторони українського менталітету, таким чином зображуючи позицію жіночого смирення. Автор створив образи головних героїнь романів - Аталей Дахно і Наталки Сірківни - психологічно мужніх жінок, яких так гостро потребувала Україна, сталевий дух українських переможців Григорія Многогрішного, Андрія Чумака, Максима Колота, Петра Сміяна. Він розглядав психологічно фемінізованих чоловіків як «євнухів», які образно вказували на безплідність, не стільки фізично, скільки духовно. Враховуючи неповноцінність українців, автор наголошував на українській безголосості,

мовчазній згоді в тих ситуаціях, де проблеми потрібно викривати та вирішувати їх [55].

У своїх творах автор показав, як влада, відчуваючи можливість організованого опору, свідомо знищувала геніальних творців і бунтівних героїв, без яких неможлива епоха нового українського відродження. Героїчна тематика, безсумнівно, є найбільшою силою романів І. Багряного, адже сам письменник за натурою був максималістом, який бачив своє покликання в аскетичній діяльності.

Важливість героїчної тематики у творчості І. Багряного визнавав Ю. Шерех (Шевельов) у статті «Стили сучасної української літератури на еміграції»: «Справжній Багряний починається там..., де він створює картини руїни і поразки або врочисті гімни героїзмові і перемозі. Поет не шукає в них якихось суто національних образів, але дивним робом вони перегукуються з такими гнівно патосними речами Шевченка, як «Осія. Глава XIV» і з такими піднесеннями, як «З Ієремії». Насправді, живучи в середині ХХ століття, в умовах нашарування одне на одне двох ворожих людській сутності явищ — тоталітаризму й масового суспільства, — героїзмом уже було зберегти власну сутність, не змімікрувати, чинити опір знеособленню — й не перетворитися на слабку істоту. Герої романів Івана Багряного здатні на сміливі, часом відчайдушні дії, в яких проявляється «раціональність ірраціонального» [87].

Роман «Тигролови» можна розглядати як гімн прославлення цієї «раціональності ірраціонального», який закінчується словами «Сміливі завжди мають щастя!» [14]. Ознакою української духовної еліти є прояви героїзму в романах І. Багряного, в основі яких лежить світогляд

письменника. Прагматична доцільність героїзму полягає в тому, що віра в ідеальну, піднесену і відповідну поведінку безпосередньо пов'язана з процвітанням людського суспільства, а криза і відсутність вищеперерахованого у свою чергу – з дегенеративними процесами суспільства, духовною порожнечою.

Суть феномену героїзму полягає насамперед у прагненні людини вийти за межі очевидного, необмежено продовжити час і простір свого існування. Героїзм — це прагнення до досконалості, дії за межами можливого, людина перевершує себе в героїчних вчинках, кидає виклик тваринним інстинктам, у тому числі самозахисту, утверджується як особистість, а не як тварина, усвідомлює в собі божественне. Героїзм — це найвища духовна потреба людини, він її прославляє, порівнює з Богом (недарма слово «героїзм», утворене від іменника «герой», походить від грецького *hērōs* – лицар; напівбог). Це визначення феномену героїзму корелює із титанізмом, надлюдськими здібностями головних героїв. Роздуми про нагальну потребу відродження героїзму знаходимо у кумира і вчителя І. Багряного – М. Хвильового: «Азійський ренесанс визначається.. відродженням сильної й цільної людини, відродженням нового типу відважних конквістадорів (власне героїв), що за ними тоскує й європейське суспільство» [64].

Багряний, сприймаючи європейську культуру як ідейне опорожніння людини Заходу, пророкував «золотий вік» українського етносу. Найвищий рівень жаги до стрімкого розвитку культури та науки вбачав він саме у молоді, формулював концепт «освіченого дикуна», який був не зіпсований цивілізацією.

«І молодість завжди героїчна. Наша молодість» - цими словами Аталей Дахно автор показує потребу молоді у максималістському служінні великій меті. Тогочасна молодь, на думку Багряного, мала свіжу та гарячу кров, яка не була зіпсована цинізмом та песимізмом. Доля героя романів митця, що часто є маргіналом, який має власні погляди і є не вигнанником, подібна до Шевченкового героя з поеми "Юродивий", якого називають «божевільним» та «юродивим» [55].

Розділ 2. Стилiстичнi особливостi та проблематика збiрки «До меж заказаних»

Збiрка «До меж заказаних» вийшла у 1929 році. Своїм змістом їй відразу вдалось звернути до себе увагу читачів. Вірші письменника йшли в розріз з офіційною тогочасною поезією, яка виражала заідеологізовані постулати пролетаріату. У віршах молодого поета можемо знайти і емоційну напруженість, і хвилюючі на той час теми, розкутість та інтимність.

Можна стверджувати, що зміст цієї поетичної збірки цілком відповідав її назві — Багряний не боявся порушувати проблеми, про які особливо небезпечно було згадувати у радянській державі, відверто описуючи неймовірне горе та моральне знуцання в Україні в ті пореволюційні часи.

Надії письменника на щасливе майбутнє виявляються ілюзорними та зазнають краху, проте він все ще захоплюється трагедійно-оптимістичними, героїчними настроями, які з'являлися під час боротьби за духовні цінності та високі ідеали під час громадянської війни.

До збірки увійшли «Поема про чотирьох» та вірші «Газават», «В далечинь», «Канів», «Чорноземля», «Монголія», «Над Россю», «Братові», «Жебраки», «Товаришам», «Маяк», «Туман» тощо, які здебільшого були відомі з періодики.

У творчості Івана Багряного поєднані різні, за дослідженнями Г. Костюка, Ю. Войчишина, романтизм, символізм, експресіонізм, натуралізм та ін. Це свідчить про стильовий синтез як провідний напрям його творів[44].

На рівні поезики учені відмічають такі риси індивідуального стилю Багряного: іронію та сатиру, експресивність мовного виразу, багатство мовної структури, поєднання різної тональності поетичного письма, метафоризм, актуальну проблематику, «народність».

Іван Багряний схильний розглядати занепад моралі як явище передусім соціальне, спричинене глибокою суспільною кризою та особливостями політичного режиму. Варто також зауважити, що соціальна поезія українського письменника тісно пов'язана з національною проблематикою, що становить її авторську особливість.

Письменник присвячує свою поезію чесному трудівникові, що особливо не задумується над теоретичними проблемами, погоджується в тому, що слідування своїм природним нахилам та здібностям, а також можливість усе життя працювати в обраній царині дають людині відчуття повної свободи, передусім внутрішньої. При цьому автор ігнорує фактори політичного, економічного чи суспільного впливу на особистість. У своїй поезії Іван Багряний виводить ідеалізований образ людини в гармонії із собою, природою та всесвітом, підкреслюючи її довершеність та духовну цілісність як невід'ємну рису вільної особистості [57].

Автор сприймає урбанізацію, як символ нової епохи, що порушує гармонію людини. Минуле ідеалізується та протиставляється непривабливому теперішньому. Зокрема зазначається негативний вплив урбанізації на внутрішню свободу особистості. Він прозоро натякає, що урбанізація є поетичним символом політичного тоталітарного режиму, а отже, впливає не лише на внутрішню свободу людини, але й її право на самоідентифікацію.

Іван Багряний розглядає урбанізацію у площині зміни епох, а отже, традицій. Автор згоден із тим, що зміни, не будучи самоціллю, рідко приносять пересічній людині бажане. Вони протиставляють сільську романтику міським реаліям, що уособлюють гармонію з природою та втрату життєвих орієнтирів відповідно. Письменник зауважує, що новий лад обмежує свободу вираження та внутрішню свободу людини, яка почувається розгубленою. В Івана Багряного урбанізація відіграє роль подвійного символу, що є втіленням радянського режиму з політикою знеосіблення мас [66].

Збірка починається поезією «До меж заказаних». У ній можна почути безстрашний крик тих бійців, що готові віддати своє життя, щоб здобути таку омріяну перемогу. Кожна строфа у ній починається з журби:

Перепілка в житі — радість.

В пшеницях волошки — смуток.

Ворон з ріль — печаль [4].

Письменник звертається до коня, закликає його вибити сум із людей, бо бійцям він не личить. Вони ж були народженими для боротьби, тому мають залишатись сильними. Ліричні герої вірять, що колись прийде день, коли їхні діти будуть згадувати про них із гордістю, а небо над головою буде мирним. У цьому вірші початок і кінець є однаковими, проте спочатку перепілка асоціюється із радістю, пізніше - ніжність, волошки в пшеницях – смуток, а пізніше – дума, мак червоний – кров. Отже, кров бійців буде пролита, але вони готові віддати власне життя заради своєї Батьківщини.

Перепілка в житі - ніжність.

В пшеницях волошки - дума.

Мак червоний - кров.

Друже, друже! Геть з журбою!

Народились ми для бою.

Нам іти разом з тобою

Прирекла любов [4].

У вірші «В далечінь» теж присутній образ коня, який є символом людської долі. Він страждає від посічених копит і стертих підков, як страждав і український знесилений народ. Ніхто не міг поскаржитись, бо у людей на це просто не було права. Ліричний герой звертає до кузні, де майстер робить нові підкови для його коня. З новими силами вони знову вирушають у дорогу:

Перескачем путь далекий — Час догонимо з тобою.

Нас не спинить біль утоми,

І вантаж не зломить спини.

Ми маленькі, сірі «гноми» — На розпутті долю спиним... [4].

Іван Багряний є майстром психологічної оповіді. Книжкова лексика, яку використовує автор, набуває у художньому творі нових додаткових відтінків свого значення. У творах митця можна прослідкувати широкий кольоровий спектр. Характерним для індивідуального стилю письменника є семантично навантажений епітет «сірий».

Читаючи твори Багряного, можемо побачити, наскільки часто він його вживає. У СУМ його переносне значення фіксується як: «нічим не примітний, невиразний, безлиций». У художніх текстах епітет сірий допомагає зобразити узагальнений образ «сірої» людини. Найчастіше він функціонує у словосполученнях разом з словами: людина, герой, маса, лавина. Перш за все можна підкреслити, що цей епітет вживається з іменниками у формах однини та множини (сірі люди), а також із збірними назвами (маса, лава) [88].

Позначаючи велику кількість людей Багрянний уживає такі вислови, як: сірі люди, сіра маса, сіра колона людей. Наприклад: «А надворі ту всю людську лаву брали, як у шори, дві тісні й довжелезні шпалери варти, наїжаченої сталевими цівками автоматів і злісними очима, так ніби причиною того, що вони мусили підставляти тут свої голови під бомби, була саме ця сіра людська лава», «Вишиковані в довгу колону «по чотири», вони являли собою вже цілком знеосіблену сіру масу»: «Сіра колона людей, замотаних у ковдри й простирадла...»; «Вона лише бачила суцільну сіру масу людей, десь ведених на страту. І не хотіла з ними розлучатися, мов це вели останніх людей, що були на цьому світі...» [9].

Для уточнювального змісту вводяться інші, не кольористичні означення, зокрема людська, суцільна (маса). У них також наявний кольористичний зміст «сірий».

Семантика цього епітета розкривається в контекстах, де разом функціонують додаткові характеристики людини ХХ ст.

«Ні, цей герой - це звичайна собі сіренька, в лахміття вдягнена, заштовхана, стероризована, отака собі мізерна людина 20-го століття» [9].

Ці характеристики об'єднують як зовнішній вигляд, так і її внутрішній стан. Вони є контекстуальними синонімами епітета «сірий».

У віршах «Чорноземля» та «Вечір зимовий» спільна тематика — ліричний герой вирішує втекти на природу, подалі від шуму великого міста. З природою він розмовляє, наче вона жива. Для нього вона стає своєрідною стихією, у якій він знаходить давно втрачену рівновагу, черпає від неї сили та знаходить натхнення. Якби ж він вирішив залишитись у своєму місті ще

хоча б на мить, то «знідів би». Герой поезії вітається із чорним полем, старою вербою, розуміє, що вони вже давно не ті, як і він, згадує минуле:

А пам'ятаєш:осінь...

і плач в баюрі колій...

Здавалося, що вчасно б зависнуть на дротах.

Го-го, яка дурниця...

Глянь: ластівки і повінь,

І плуг на скиби скибу так смачно наверта.

Все навколо — йому миле,

усі — друзі: проліски, дівора, журавлі і гуси... [4].

Епітет чорний у першу чергу вживається в описах зовнішності персонажів (брови, руки, обличчя), опису пейзажів (діра, вода, земля, море). Використання епітета «чорний» у цих описах є традицією художнього зображення. Наприклад: «Георгіані <...> витягши шовкову хусточку з кишені, обтирав нею гарне своє, расове грузинське обличчя, свій орлиний ніс й чорні смоляні брови»; «І раптом <...> - побачив свого вчителя й натхненника! Ось на цім місці він стояв разом з другими. Низенький, сухорлявий з великими очима, з широкими чорними бровами і смутний-смутний»; «сидить людина дійсно відмінного вигляду. Неподібна, правда, до чорта, але могутньої будови, широкогруда й широкоплеча, з кулачищами, мов глечики, з вольовим, сердитим обличчям, з крилатими чорними бровами» [2].

Увиразнення змісту епітета чорний у творах Багряного досягається також вживанням таких прикметникових означень, як крилатий, широкий.

Епітет «чорний» виконує також і стилістичну функцію пейзажної деталі, поєднуючись зі словами вода, земля, море. Тлумачний словник подає таке значення епітета чорний - «непроглядний, густий, темний», коли мова йде про воду, дим. Нейтральні зображення пейзажів викликають ефект естетичного сприйняття природи [88].

Наприклад, пейзажний опис у романі «Тигролови»: «То були дивні, нарівні ночі в казкових первісних пралісах, на бистрій, мерехтливій воді, на чорній воді з золотими арабесками». А ось зображення замерзлої річки у творі «Людина біжить над прірвою»: «Спустився з урвища на Ворсклу, пройшов повз роззявлені чорні діри в кризі, ще й зазирнув у них — там було тільки повно чорної води, сплутаних водоростей, і жодної тобі оглушеної рибини»[9].

Епітет «чорна вода» передає значення позитивного естетичноно враження від природи та підтримується контекстом епітетів «дивні ночі, чарівні ночі, казкові праліси, золоті арабески».

У текстах Багряного ці епітети входять до складу метафоричних образів: «Над чорними кратерами бомбових вирв пробиваються ніжні пагінці трав і квітів. Над прірвою буйним цвітом зацвітає весна!» [9].

Епітет «чорний» традиційно можна пов'язати із темою страждання. Через це у мові Багряного з'являються означення «чорна загибель, чорна смерть, чорна зненависть, чорна трагедія». Ці епітетні сполуки нагнітають

психологічну атмосферу твору. Вони об'єднані спільним значенням «втрата чогось назавжди».

До прикладу в романах «Людина біжить над прірвою» і «Сад Гетсиманський» побачити ці метафоричні образи: «Він таки стоїть над справжньою жаскою прірвою й бажає схопитись за чиюсь руку, за руку б свого друга й побратима. Але такого друга немає, тому він стоїть сам і, відсахнувшись, дивиться в ту прірву, похоловши. І це - чорна загибель, моторошне царство руїни, безнадії, краху людської душі - безповоротно й назавжди»; «Гірше те, що душа його розгублена й квилить над безоднею чорної, найчорнішої зневіри в усьому, в що можна людині вірити, - вона опинилася без найменшого опертя» [9]. Найчорніша зневіра - так передається стан ліричного героя

Яскравими прикладами інтимної лірики є вірші «Люблю» та «Дівчині». У першому вірші ліричний герой описує те, що приносить йому радість: тиша, поля, моря, звертається до поетизації природи. Її письменник протиставив прогресу у символічній боротьбі порядку. У цьому творі можна відчувати ностальгію за минулим, яку автор ототожнює зі спокоєм та гармонією.

Такий він славний розбишака вітер!

Такий у мене милий трубадур! —

Порозганяв геть-чисто всенькі звіти,

Перемішав відгомони культур.

А потім тихо лащить на груди...

А сонце — просто босе по землі!

Мені уклін — дротяні перегуди,

Мені привіт — підхмарні журавлі [4].

Поезія «Маяк» була присвячена місту Охтирка – домівці письменника. Вона є зразком пейзажної лірики: сріблястий вітер, похмурий парк, срібні чотки, німі сніги. Маяк у цьому вірші - символічним образом, який не знає смутку і жалю. Біля маяка і була зведена Охтирка, де мешкають діти, на яких покладаються величезні надії, адже вони чесні, не зіпсовані цинізмом, вміють мріяти та любити:

Дітвори дружній рій (світ новий на руїні),

Сім'я малих нескручених людей.

Нові ідеї новим поколінням

Готують... понесуть...

для всесвіту ідеї.

Ходжу я ранками, ходжу я вечорами,—

Де не ступну — ввижається зоря,

Відтворює жадібно вухом мідні гами.

Дитячий сміх... ритм праці...

личка... довгий ряд [4].

У вірші «Жебраки» письменник розповідає про жорстокі наслідки війни. Починає він зі слів: «в драну пелену загорнутий син Божий» - дитина у

руках п'яної мами. Ця жінка має чоловіка гармоніста, який грає на вулиці. Він співає про прощання з батьками, про «фронти», «пожари», а його лице вкрите шрамами. У його голосі можна почути сум, бо він розповідає про війну, яка зруйнувала його з дружиною долі. У цій поезії автор також використовує кольористий епітет «сірий» :

Голос сірий, витріпаний лихом,

Тягне повість

Вашу і свою [4].

Поезія «Туман» була написана у 1946 році, у скрутні часи для українського народу. 1946—1947 рр. — голодомор, який ще більше зруйнував постраждале під час війни український народ.

Цей вірш є яскравим прикладом «езопівської мови» (за ім'ям давньогрец. байкаря Езопа) — спосіб замаскованого вираження думки за допомогою натяків, інакомовлення, алюзії, іронії, перифразів, алегорій з метою уникнення цензурних та ін. заборон, переслідувань. Термін запровадив майстер Салтиков-Щедрін, характеризуючи діяльність письменників-сатириків в умовах політичного гніту і цензурних утисків 70-х рр. 19 ст.: «З одного боку, з'явилися алегорії, з іншого — мистецтво розуміти ці алегорії, мистецтво читати між рядками. Утворилась особлива рабська манера писати, яка може бути названа езопівською, — манера, що виявила незвичайну спритність у винайденні обмовок, недомовок, іносказань та інших обманних засобів» [49].

До Езопівської мови зверталися Є. Гребінка, Т. Шевченко, Л. Глібов, І. Франко, Леся Українка та ін. У 20 ст. ця мова використовується незалежно від тиску цензури, творчо взаємодіє з іншими способами художнього

слововживання («Острів пінгвінів» А. Франса, «Війна з саламандрами» К. Чапека, «Народний Малахій» М. Куліша, «Майстер і Маргарита» М. Булгакова, «Аристократ із Вапнярки» О. Черногуза), стала ознакою переважно сатиричного мислення [55].

У той час прямо говорити про голодомор було заборонено. Тому Іван Багряний, використовуючи езопівську мову, написав вірш «Туман», який означає «Голодомор». У ньому ліричний герой з неймовірним гнівом розповідає нам про важкі часи:

Гей, нема, нема. Тут страшна зима,—

Мла, відчай і сон над оселями.

Понад садом — крук, понад степом — свист

І собачий брех понад селами [4].

Дія відбувається узимку. Це надає поезії ще більшого суму та холоду. Ліричний герой у розпачі:

Ні шовкових рос.

Ні пісень нема. Лиці одні сніги та липкий туман.

Впав на груди піль, на печаль гаїв...

Щоб оцей туман та сніги поїв [4].

Цей вірш починається і закінчується однаковими рядками: щоб оцей туман та сніги поїв. Якщо більшовицька влада забирає останні шматки їжі селян і ніяк не може насититись, то нехай з'їсть і увесь сніг.

У вірші "Канів" Іван Багряний низько схиляється перед Кобзарем. Вінпросякнутий неймовірним болем через злидні, які панували навколо.

Поет у сатиричній формі висміював тогочасну дійсність, пишучи, що «Ніяк гарба прогресу в рабським поті не зрушить злиднів давнього раба».

Радянський критик Правдюн писав: «Для розуміння настроїв поетових досить узяти вірш «Канів». Поет глузує з індустріялізації країни, бо це ж, мовляв, для нього “гарба прогресу”. Сучасність, будівництво для Багряного тільки “новітній Вавилон”, він намагається знайти спочинок у минулому...» [77].

Багряний не збирався приховувати свого обурення з приводу забуття великого Кобзаря, а також його канівського меморіалу у роки утвердження радянської влади.

Відомо, що в роки громадянської війни і денікінцями, і московсько-більшовицькими зайдами трощилося й нищилося все, пов'язане з іменем великого Тараса. Таке ставлення до Т.Шевченка як втілення українського націоналізму (чи то пак малоросійського сепаратизму) зберігалось і на початку 20-х років у новоствореній імперії - але вже не Романових, а Леніних, Троцьких і Сталіних. Хоча швидко найзаклятіші українофоби отямляться й усвідомлять, що Кобзаря України і його спадщину можна успішно прилаштувати до компартійних потреб, тим часом поступово руйнуючи його Батьківщину [77].

Як і у віршах «Братові», «Жебраки», «Чорноземля», у вірші «Канів» письменник розповідає горе та лихоліття українців в пореволюційні роки.

Народ, що працює на найкращих у всьому світі чорноземах, скніє рабським існуванням.

Ця поезія перевовнена сумом: вбогі ниви, похилені у журбі хати, печальні очі. Ліричний герой у злості висміює тогочасну владу. Він звертається до Кобзаря риторичними запитаннями:

Чого ж хмурний, понурий?

Що жалієш?

Що слава розмінялася в словах?

Що хутори задрипані німіють.

І няньчать злидні, як в минулих днях? [4].

Там, де колись були чарівні українські сади і степ, створювались комуни, які не мали нічого спільного із покращенням життя українців. Ідея твору — критика одностороннього технічного процесу, під час якого духовний розвиток відставав від технічного. Розпочинається цей «Канів» кривавою замальовкою, яка не віщує добра:

Уперся день колінами в могилу

і сходить кров'ю водяний такий,

і на далекім вічнім небосхилі

зливає кров під сонце в лотоки [4].

У ньому поєднано два плани — приземлено-звичайний та космічно-величний для зображення того, як події планетарного масштабу, разом з

мікроявищами, які були в однаковій мірі огорнутими серпанкомприреченості.

Апокаліптичні передчуття пов'язуються насамперед з виродженням і загибеллю природи й культури. Іван Багряний вбачає причину цього процесу в руйнівних началах, що закладені в бурхливому розвитку людської цивілізації. Для українців як хліборобської нації шалені темпи індустріалізації в советські часи стали згубними. Дичавіє, занепадає село. А разом з тим — національні святощі, одвічні традиції [67].

Сам Іван Багряний називав цей вірш «затушкованою в лірику політичною сатирою», зазначаючи, що її риси «належно відзначені як своїми ліпшими представниками тодішньої української інтелігенції, так і ворогом, владою, що посадила автора за такі речі дуже скоро до в'язниці» [12].

У творі є багато атрибутики на позначення горя, його страждань та розпачу («в одвічнім сяйві муки і терпінь», «роняють сльози», «над гноєм хуторів», «розбитий дзвін, нікчемний і пустий», «покинуті хрести»).

Символом України для Багряного, який поступово знищується, бо він не вписується у рамки соціалізму, стає пам'ятник Кобзареві на Чернечій горі. Це місце мало б стати національною святинєю, але після соціалістичної революції це стає:

Ніхто ніде, — лиш цвіркуни та вітер...

Ніхто ніде, — лиш луки та яри...

І хмурить чоло, шапкою накрите, забута постать глиняна з гори.

Дрібненька постать — бюст у чорній фарбі,

як чорні злидні дальніх хуторів...

Пророк великий (зрівняний до скарбів) — обріс травою й пилом
закурів [4].

Запитання адресовані Шевченкові спонукають до роздумів передусім самого автора та його сучасників («Чого хмурий, понурий?», «Що жалієш?», «Що слава розмінялася в словах?», «Що хутори задрипані німіють і няньчать злидні, як в минулих днях?»).

Замість панської кріпаччини приходить радянська, яка була нічим не кращою. Вона принесла разом з собою важку, виснажливу працю. Ріст індустріальних гігантів відбувався на фоні економічного і духовного занепаду українського народу. Письменник створює образ урбанізатора, який крокує впевненою твердою ногою:

На твоїм місці буде елеватор...

Дніпро замкнуть у шлюзи, як в штани.

Індустрія... Електрика... Машини...

Нащо ж ті плавні, ліри, солов'ї?

Сирени, брат, симфонію розчинять, поб'ють в диму цю вигадку гаїв [4].

Тараса Шевченка Багряний бачить як сучасника. Він був гостро стурбований долею українців не ХІХ, а ХХ століття. Різко протиставляє різні епохи та цінності:

Йде вік новий у панцирі закутий.

(Твій вік давно оспіваний пропав) [4].

Звідси й портретні деталі монументального Тараса: у нього, як і в українського степу, "чоло бліде"; він "глиняний, забутий / і пилом днів, як попелом, припав". Та не заростають стежки народні до Кобзаря. Ті, кого возвеличував поет у своїх творах, і їхні нащадки пам'ятають і шанують свого співця й оборонця:

Лише в кутку на чорній простій рамі
 положено васильки, ніби креп,
 рукою простою і ввито рушниками
 з любов'ю простою і тихими словами
 твій - рабським часом тиснутий - портрет [4].

Вірш "Канів" має різні редакції. На відміну від цитованого варіанта на 14 строф, який наводимо за публікацією В.Проненка в журналі "Березіль", є різновид на 10 строф, поданий О.Шугаєм до книги "Золотий бумеранг та інші поезії". Ця редакція менш описова. Журлива замальовка святині в Каневі лапідарніша: просто й невимушено автор підтверджує нерозривний зв'язок геніального поета-провидця з його народом, ураженим долею [77]:

Убогих нив латки і комишів рябінь.
 Іржа хаток, похилених в журбі.
 А над усім - на кряжі голубім
 Печаль очей великого пророка [4].

У віршах «Газават» та «Монголія» схожа ідейна спрямованість. Хоч вони і були написані на основі матеріалів минулого та сучасного життя інших народів, проте є цілком дотичними і до проблем українців.

Газават, що означає священну війну з невірними у мусульман, стає символом домінації антилюдський тенденцій у різні часи:

Кретини від культури!

Як давно

У корчах б'ється світ — на зверхній позолоті

«їсть очі» вічних війн і заколотів,

Незмитого позорища плесно.

Переділили світ на шмаття між собою

І гризетеся, як собаки за маслак [4].

Знецінення людської індивідуальності, насадження рабської психології серед людей — мета тих, які «безсоромно звели брехню в святиню», «безжалісно обкрали простака». І це не можна вважати лише тягарем минулого. У ХХ столітті методи впливу на маси вдосконалюються та стають більш витонченими. «Дикий газават» здається безкінечним. Він орієнтується на «нечисть», а не на культуру («Святиня? — то доляр»; «Любов? — грабіж шалений» [4]). Заклики «за віру!.. рідний край... за націю... царя...» [4] — були нічим іншим, як виявом незрівнянної кровожерливості, повного ігнорування інтересів звичайних людей.

У зображенні цього газавату читачі уловлювали саркастичну оцінку радянській системі, побудованій на терорі, боротьбі з тими, хто думав по-іншому, системі класової боротьби.

Безсердечності та жорстокості письменник протиставляє свої гуманістичні погляди у автобіографічних поезіях «Чорноземля» та «Братові». У них відчувається душевне тепло, любов, світло, попри усі пережиті випробування.

Метелики на калюжках і жовтороті гороб'ята,

А за левадами, в багні — манюні воюни...

І ми, як воюни — з піску будуєм хату,

В ганчірника вудки міняєм за штани.

Дивилось сонечко, моргало і сміялось:

«Заждіть, ось матінка з поденної прийде...» [4].

Письменник підкреслює єдність свого ліричного героя і рідного оточення:

Із чорним полем і старенькою вербою,

з ласкавим вітром і граком на борозні,

із босим сонцем, що «за жайворонком біга»,

і з голубими пролісками

його єднають невидимі душевні ниточки [4].

Поетичне зізнання письменника в любові до рідної землі звучить щиро та невимушено:

Набрав у пригірці повно... яка пухка і тепла!

Ну хто це там сказав, що можна розлюбить, —
 Як десь коваль невтомно в весіннім дзвоні клепле,
 По ріллях сонце йде — пускає голуби [4].

Ліричний герой свідомо втікає «від бруку», далеко від міста в те місце, де він «бігав змалку», там де «хутори далекі за маревом мигтять», бо тут місце його духовного спокою. Там він переживає неймовірне п'янке щастя : «крикнув так, аж млосно... аж відгукнулись балки», «простіть, що ніби п'яний». Тут він відчуває, що знаходиться на своєму місці: «моя руда свитина якраз до масти нивам, А коструbate слово — як скиби грубих ріль».

У вірші «Вулиця» можемо знайти безліч мікрообразів, які пов'язані з дисгармонією та дискомфортом:

Біжать повз кам'яниць німих

Туди...

Давно хтось зрадив їх:

Конвоєм строгим, тиснуть блискавиці

На замкнену,

На скручену спіраль...

Біжать

В якусь незнану магістраль

І крутяться...

І крутяться на місці [4].

Автор поглиблює та доповнює ці образи за допомогою експресіоністичних мазків : «лопаються очі», «скригоче сталь»:

Під рев сирен,
Під завивання лун
Біжать, січуться, мечуться в ударах
Огні... Огні...
Туди, де втопла шхуна
В крові на грані,— там умирають луни.
Там лопаються очі,
Падають
І марять [4].

Уся збірка «До меж заказаних» є сповненою контрастів — як у замальовках соціального життя, так і в зображенні людських почуттів, або ж в пейзажах природи.

В поезіях «В далечінь», «До меж заказаних» переважають настрої романтичної окриленості, можна почути порив до небуденного, чогось величного :

Друже, друже! Геть з журбою!
Народились ми для бою.
Нам іти разом з тобою

Прирекла любов.

Млою ворог? - В блискавицю!

Хто суддею? - В грізну крицю!

Щоб на світ благословиться,

Став наш день і час [4].

Натомість в «Жебраках» зображується неприємна правда життя, де:

Заливається гармонія з надривом,

Засопить і кидається в такт...

І гримить в боях,

І свище гнівом...

І смердить від газових атак.

Голос сірий, витріпаний лихом,

Тягне повість

Вашу і свою.

Кривиться обличчя вічним сміхом,

Випиті глазиці сонце п'ють [4].

Світлі, безтурботні поезії «Над Россю», «Рибалки», з притаманними для них гармонією та спокоєм:

Любо так пити устами

Липневий сок,
Радісно стежить очами
На поплавок.
Шепче й киває осока
До ситнягів:
...Прийдуть одні в синій спокій,
...А там і другі.
Далі! Іду звідціля я
Далі, до лук.
Радісно в серце ціляє
Соняшний лук [4].

Вони різко дисонують із похмурими, сповненими важким переживанням віршами «Туман», «Вечір зимовий», що були насиченими експресіоністичними деталями:

Конає день на золотих ножах...
Холодне сонце кулею підбите,
Немовби око вилізло з орбіти,
Печальне око в золотих сльозах.
Іду снігами і не чую ніг...
Ввижається:

ромашки білі-білі...

Весінній шум... [4].

У цій збірці знаходимо незгасну надію на те, що українська земля та її народ мають своє світле майбутнє. Цей прекрасний та милозвучний край, який завис над прірвою та переживає скрутні часи, врешті решт знайде вихід.

Ліричний герой збірки щиро захоплюється безкрайними рідними просторами, де веде свою боротьбу український народ:

Безмежна шир. Які барвисті груди

Спокійної праматінки Землі!

Мені уклін — дротяні перегуди,

Мені привіт —

підхмарні журавлі [4].

Як зазначав Борис Подоляк: «на фоні «димарів і криці» ура-революційної, з бляшаним патосом, плужансько-вуспівської поезії того часу, ця лірично-пісенна, інтимно-безпосередня, але з виразно українським національно-соціяльним сенсом поезія не могла не хвилювати і не звернути на себе уваги і читачів, і критики. Хоч, правду кажучи, це ще не був Багрянний на повний голос» [47].

Але й у цих творах, пише дослідник, були помітні риси, які визначили сутність митця: «заперечення дійсності, що йшла до жорстоких і смертоносних експериментів 30-х років, його принциповий критицизм, скептицизм і водночас надзвичайна віра в людину, його вогненна ненависть і

така ж любов, нахил до філософічних медитацій і політично-інвективних вибухів, меланхолійного суму і пробоевого активізму» [55].

Основна орієнтація творчості Івана Багряного спрямована на громадянську сферу. У своїх віршах письменник торкався тих соціальних проблем, від яких залежала воля людей, звертався до боротьби духовного з матеріальним в людині.

ВИСНОВКИ

Людина неймовірної працездатності та невичерпної енергії, Іван Багряний інтригує та вражає своєю творчістю — викривальною, іронічною, саркастичною. Надихає своєю відданою та щирою любов'ю до Батьківщини, своєю оптимістичною натурою, незважаючи на пережиті горе, тортури радянського режиму. Постає перед читачем багатогранною особистістю — як письменник, публіцист, митець, політик.

Свою громадянсько-політичну, літературну і мистецьку діяльність письменник присвячує Україні, яка постійно була під загрозою винищення її споконвічними ворогами, які вже давно втоптували її в землю, привласнюючи чужі багатства і національні надбання.

Багряний був яскравим прикладом людини діла. У ньому вирував дух непокори і незалежності, тому він у будь-який спосіб намагався вирватись із полону цинічної сталінської системи, в якій людина повністю нівелювалась як особистість.

Творчість письменника можна трактувати як відбиток його складного життя, яка продовжувала традиції представників «розстріляного відродження» і формулювала національну ідею.

Іван Багряний був традиціоналістом за своїми переконаннями, які були декларовані у його публіцистиці, а також своїми естетичними смаками, які виявлялись у його художніх творах, був щирим прихильником класичних традицій українського письменства. У той же час він є одним із

представників модерністів за психологією його творчості, ідиостилем. Це можна простежити у його сприйнятті людини, її призначення та місця у світі, у його поетичній структурі, куди виливається це сприйняття. Поетика Багряного є суб'єктивованою, сфокусована на внутрішньому світі.

Багряний є одним із тих українських митців, які опанували гіркий досвід історії України ХХ століття розриваючись між покликом служити рідному народу та його визволенню. У творчості письменника спостерігаємо протиріччя, які формуються внаслідок нелегких обставин життєвого шляху та перипетій його творчої еволюції.

Поетична творчість Івана Багряного є особливим надбанням української літератури. Вона наповнена оптимістичною вірою у майбутню перемогу національно-визвольної боротьби, почуттям туги за рідною домівкою, сімейним корінням, яке було нахабно відібране минулим. Поезія письменника спонтанно знаходить свою форму, вириваючись з пам'яті під звуки національної мелодики.

Природа поетичного стилю Багряного - експресіоністська: як і всі експресіоністи, він не стурбований конкретністю, а лише загальними законами буття. У своїй творчості він вдається до перебільшень, алегорій, у своїй творчості використовує міфи і легенди, схильний до використання музичних засобів композиції і стилю.

Протистояння вільної, сильної людини (яка втілює волю до життя) і тоталітаризму - головний мотив, який можна простежити у всіх творах митця. Роз'язка у них - відкрита у метафоричному сенсі, для майбутніх ідей, проте завжди трагічна у сенсі життя (особливо великий вплив на письменника мали стихійно-екзистенціальні погляди, які були притаманні для багатьох

письменників «розстріляного відродження»), але його поезія залишалась життєствердною за своїм художнім пафосом (типова риса романтизму).

У своїй соціальній поезії Іван Багряний шукає панування духовного начала над матеріальним, дотримується традиційних моральних засад, зображує вміння відшукати своє покликання у цьому житті. Його «вільна» особистість, безсумнівно, із задоволенням боротиметься за те, що для неї важливо.

Творчість Багряного була вільнолюбною як за змістом, так і за формою. Його письмо прагнуло «до меж заказаних», опираючись лише на поклик серця — письменник не дотримувався літературних канонів, бо його талант був стихійним та самобутнім. Художній світ творчості Івана Багряного — це світ «божевільних ситуацій», в яких опинялись герої його творів.

Багряний був одним із тих, хто був активним учасником політичної боротьби. В опозиції «народ і мистецтво» письменник надавав перевагу першому, він погоджувався визнавати тільки те мистецтво, яке було служінням народу, мистецтву визволення нації.

Неупереджений погляд на постать Івана Багряного відкриває і талановитого, харизматичного митця, і неперешеного художника слова, а вже в другу чергу — ідеолога і політика. Часто творчість письменника вважають перш за все антисталіністською. Але якщо подивитися ширше: він був проти тоталітаризму будь-якого кольору.

Сьогодні художня спадщина Івана Багряного знову повернулася до українських читачів і розкривається перед ними у своїй багатогранності. Але і до сьогодні часто «штамп політика» стоїть на заваді об'єктивної оцінки

творчості митця. Тільки з часом приходить розуміння , що художні полотна письменника не можуть підлягати визначенням «політичні агітки», «романи-памфлети», «публіцистичні романи».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Астаф'єв О. Лірика української еміграції: еволюція стильових систем. — К.: Смолоскип, 1998. — 313 с.
2. Багряний І. Сад Гетсиманський. — К.: Дніпро, 1992. — 528 с.
3. Багряний І. Буйний вітер. Кн. 1. Маруся Богуславка. — Мюнхен: Україна, 1957. — 423 с.
4. Багряний І. До меж заказаних: поезії. К. : Маса, 1929. — 20 с.
5. Багряний І. Золотий бумеранг та інші поезії. — К.: Рада, 1999. — 679 с.
6. Багряний І. Крокви над табором. — Харків: Рух, 1932. — 104 с.
7. Багряний І. Листування. У 2-х т. — К.: Смолоскип, 2002. — Т. 1. — 706 с.
173
8. Багряний І. Листування. У 2-х т. — К.: Смолоскип, 2002. — Т. 2. — 683 с.
9. Багряний І. Людина біжить над прірвою. — К.: Український письменник, 1992. — 320 с.
10. Багряний І. Огненне коло; Тигролови. — К.: Український письменник, 1996. — 350 с.
11. Багряний І. Пацан // Всесвіт. — 1928. — № 3. — С. 2—7.
12. Багряний І. Публіцистика: Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе / Упор. О. Коновал; Передм. І. Дзюби; Післям. Г. Костюка. — К.: Смолоскип, 1996. — 855 с.
13. Багряний І. Розгром. — Б. м.: Прометей, 1948. — 125 с.
14. Багряний І. Тигролови. — К.: Український письменник, 1999. — 215 с.

15. Бер В. Засади естетики // МУР. — 1946. — № 1. — С. 7—23.
16. Василенко Р. Солженіцин і Багряний // Нові дні. — 1976. — Ч. 315. — С. 8—9.
17. Войчишин Ю. Іван Багряний: бібліографічна студія / Вступ. слово К. Біди. — Вінніпег, Оттава: УВАН, 1968. — 87 с.
18. Волиняк П. Людина, письменник і політичний діяч // Нові дні. — 1957. — Ч. 95. — С. 19—21.
19. Волиняк П. Письменницький успіх Івана Багряного // Нові дні. — 1959. — Ч. 110. — С. 23.
20. Гаврильченко О., Коваленко А. «Не іменуй мене поетом»: (Про творчість письменника І. Багряного) // Україна. — 1990. — № 13. — С. 37.
21. Гаврильченко О., Коваленко А. Штрихи до літературного портрета Івана Багряного // Багряний І. Сад Гетсиманський. — К.: Дніпро, 1992. — С. 5—18.
22. Грабович Г. У пошуках великої літератури. — К.: Офорт, 1993. — 54 с.
23. Гришко В. Живий Багряний. — Новий Ульм: Українські вісті, 1963. — 30 с.
24. Гришко В. Зустрічі і прощання. Спогади. — Едмонтон: КІУС, 1987. — Кн. 1. — 743 с.
25. Гришко В. Карби часу. Історія літератури, публіцистика, політика. У 2-х т. — К.: Смолоскип, 1999. — Т. 1. — 865 с.

26. Гришко В. Невгасна віра в людину: Творчий профіль Івана Багряного та його посмертна книга // Багрянний І. Людина біжить над прірвою. — Новий Ульм; Нью Йорк: Україна, 1965. — С. i-viv.
27. Грушевський М. Історія української літератури: В 6-и т. — К.: Либідь, 1993. — Т. 1. — 389 с.
28. Губаржевський І. Світоглядний контур Івана Багряного крізь призму його роману «Маруся Богуславка» // Молода Україна. — 1965. — Ч. 122. — С. 7—11.
29. Д. А. Романтизм поза Україною // Київський державний архів-музей літератури і мистецтва. — Ф. 1186. — Оп. I. — Спр. 84. — 5 арк.
30. Дашко О. Проблема смерті в художній творчості В. Шаламова та І. Багряного // Науковий вісник ВДУ. — 1997. — № 12. — С. 135—137.
31. Дивнич Ю. Іван Багрянний // Листи до приятелів. — 1963. — Ч. 127—128. — С. 1—6.
32. Доленго М. Поезія по наших журналах // Критика. — 1929. — №. 6. — С. 118—142.
33. Домонтович В. Проза. Три томи. — Б. м.: Сучасність, 1988. — Т. 1. — 519 с. 71. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. — Львів: Б. в., 1991. — 293 с.
34. Донцов Д. Маса і провід. Кількість чи якість. — Львів: Квартальник «Вістника», Ч. 3, 1939. — 65 с.
35. Донцов Д. Поетка українського ресорджіменту // Українське слово. — К.: Дніпро, 1993. — Т. 1. — С. 149—183.

36. Думки про творчість Ів. Багряного та його думки про творчість інших // Нові дні. — 1992. — № 505. — С. 25—27.
37. Жулинський М. «Я хочу бути тільки людиною...»: Післямова до роману «Тигролови» // Багряний І. Тигролови. — К.: Молодь, 1991. — С. 256—263.
38. Загребельний П. Багряний Іван // Українська літературна енциклопедія. — К.: УРЕ, 1988. — Т. 1. — С. 108.
39. Задеснянський Р. Критичні нариси. — Б. м.: Українська критична думка, Б. р. — Т. 6. — 123 с.
40. І. К. Від редактора // Вибраний Гарсія Льюрка / Зредаг. І. Костецький. — Новий Ульм: На горі, 1958. — С. 5—6.
41. Іван Багряний прибуде до Торонта // Вільне слово. — 1959. — 28 лют. — С. 6.
42. Ільницький М. Українська повоєнна еміграційна поезія. — Львів: ЛОУНМІС, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. — 116 с.
43. Карпова В. Рец. на кн.: Іван Багряний. Сад Гетсиманський // Літературно-науковий збірник. — 1952. — № 1. — С. 280—282.
44. Качуровський І. ...І четвертий вимір сюжету // Літературна Україна. — 1995. — 16 лист. — С. 6.
45. Качуровський І. Рец. на кн.: Іван Багряний. Золотий бумеранг // Літаври. — 1947. — № 1. — С. 71—73.

46. Коваль В. На суд української еміграції «націонал-комунізм»- хвильовизм та його пропагаторів!: (Матеріали з проведеної акції у США і в Канаді). — Нью-Йорк, Торонто, 1959. — 64 с.
47. Ковальчук О. Новітній українець у Саду Страждань // Українська мова і література в школі. — 1997. — № 7. — С. 38—40.
48. Ковальчук О. Пекельні дзвони у «царстві свободи» // Література української діаспори. Зб. Авт.-укл. О. Ковальчук. — Ніжин: НПП ім. М. Гоголя, 1993. — Вип. 1. — С. 12—19.
49. Костюк Г. Відійшов у безсмертя // Багрянний І. Публіцистика: Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе / Упор. О. Коновал; Передм. І. Дзюби. — К.: Смолоскип, 1996. — С. 829—838.
50. Листи І. Багряного до І. Дубинця // Київський державний архівмузей літератури і мистецтва. — Ф. 1186. — Оп. І. — Спр. 38. — 48 арк.
51. Листи І. Багряного до П. Волиняка // Київський державний архівмузей літератури і мистецтва. — Ф. 1186. — Оп. І. — Спр. 36. — 12 арк. 119. Листи П. Волиняка до І. Багряного // Київський державний архівмузей літератури і мистецтва. — Ф. 1186. — Оп. І. — Спр. 45. — 23 арк.
52. Литвиненко Т. «Сад Гетсиманський» Івана Багряного як твір доби неоміфологізму // Українська література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2002. — № 5. — С. 39—46.
53. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів та ін. — К.: ВЦ «Академія», 1997. — 752 с.

54. Лобода Л. Поетичний світ Івана Багряного // Світ І. Багряного: Зб. мат. обласної науково-практичної конференції. — Чернігів: Просвіта, ЧОПК— ППО, Фундація ім. І. Багряного, 1996. — С. 3—14.
55. Луців Л. Новий твір Івана Багряного («Сад Гетсиманський») // Свобода. — 1951. — № 49. — С. 2.
56. М. Ш. Рец. на кн.: І. Багряний. До меж заказаних // Молодняк. — 1930. — № 1. — С. 149—151.
57. Маклакова Г. Зоонімічна прагматика в структурі письменника (Солженіцин і Багряний) // Мовознавство. — 1994. — № 4. — С. 52—57.
58. Маляр П. Серце (Новеля). Пам'яті І. Багряного // Яка краса: відродження країни. Альманах Українського братнього союзу. — Скрантон, Па: Народна воля, 1979. — С. 186—188.
59. Марсель Г. Номо viator. — К.: КМ «Academia», Пульсари, 1999. — 320 с.
130. Марцінюк Т. Трагічне в літературі (на матеріалі прози Івана Багряного і Василя Бикова). Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 1995. — 20 с.
60. Мельник В. Типологія людини в українській прозі першої половини ХХ століття // Літературознавство: Доповіді і повідомлення Другого міжнародного конгресу українців (Львів, 22—28 серпня 1993 року). — Львів, 1993. — С. 213—215.
61. Миронець Н. Слідчі справи Івана Багряного // Розбудова держави. — 1995. — № 1. — С. 51—60.

62. Михайленко І. Література в «нелітературних» журналах // Критика. — 1929. — № 11. — С. 78—106.
63. Мільйошин Ю. Христос у Гефсиманському саду // Слово і час. — 1998. — № 8. — С. 5—8. 136. Міяківський. Нотатки про творчість І. Багряного // Київський державний архів-музей літератури і мистецтва. — Ф. 1186. — Оп. І. — Спр. 81. — Арк. 1—13.
64. Неврлий М. Маланюк і Багряний (дві концепції визволення України) // Рідна школа. — 2001. — № 3. — С. 3—7
65. Нигрицький Л. Рец. на кн.: Іван Багряний. Сад Гетсиманський // Київ. — 1951. — № 4. — С. 198—199.
66. Овчаренко М. Новий роман І. Багряного // Овид. — 1958. — Ч. 6. — С. 25—29.
67. Огородник І., Огородник В. Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій. — К.: Вища шк.; Т-во «Знання», КОО, 1999. — 543 с.
68. Око (Коновал О.). Вечір Багряного в Києві // Свобода. — 1994. — 14 січ.
69. Омельчук Л. Жага мілітарності (з української літературної думки 10—40-х рр. ХХ ст.) // Слово і час. — 2001. — № 10. — С. 50—55.
70. Петров В. Діячі української культури (1920—1940 рр.), жертви більшовицького терору. — К.: Воскресіння, 1992. — 79 с.
71. Подоляк Б. Поезія, вічність, час // Багряний І. Золотий бумеранг. — Б. м.: Прометей, 1946. — С. VII—XXIX.
72. Приходько Г. Поезія Багряного в музиці композиторів української діаспори // Народна творчість і етнографія. — 1993. — № 4. — С. 84—87.

73. Рахманний Р. Слово про поета, який хотів бути тільки людиною // Сучасність. — 1964. — Ч. 10. — С. 18—22.
74. Романенчук Б. Рец. на кн.: І. Багрянний. Тигролови // Літаври. — 1947. — № 4—5. — С. 88—90.
75. Савченко З. «Романтика вітаїзму» (активний романтизм) в українській прозі першої половини ХХ століття. Автореф. дис. канд. філол. наук. — К.: ІЛ ім. Т. Шевченка, 1999. — 20 с.
76. Саєнко В. Особливості трактування біблійних мотивів в українській та російській романістиці про апокаліптичний 1937 рік («Сад Гетсиманський» Івана Багряного та «Факультет непотрібних речей» Юрія Домбровського) // Біблія і культура. Зб. — Чернівці: ЧДУ, 2000. — Вип. 1. — С. 95—97.
77. Свідчення І. Багряного слідчому Державного політичного управління УСРР // Розбудова держави. — 1995. — № 1. — С. 61—64.
78. Свідчення І. Багряного слідчому Державного політичного управління УСРР // Розбудова держави. — 1995. — № 2. — С. 16—29.
79. Ситник М. Комбриг (Іван Багрянний) // Київський державний архівмузей літератури і мистецтва. — Ф. 1186. — Ф. 1186. — Оп. І. — Спр. 91. — Арк. 1—3.
80. Сологуб Н. Біблійні образи в художній творчості Івана Багряного // Мовознавство. — 1993. — № 1. — С. 43—47.
81. Сподарець М. Іван Багрянний — романіст (проблематика та жанрово-стильова своєрідність). Автореф. дис. канд. філол. наук. — К.: НАН України, ІЛ ім. Т. Шевченка, 1997. — 17 с.

82. Сподарець М. Ідеї Г. Сковороди у романах І. Багряного (у друці). 199. Сподарець М. Ідеї Г. Сковороди у романах І. Багряного // Тези доповідей Міжнародної наукової конференції, присвяченої 200-річчю з дня смерті українського поета і філософа Григорія Сковороди. — Харків: ХДПУ, 1994. — С. 41.

83. Сподарець М. Особливості структури образу героя романів І. Багряного // Південний архів. Філологічні науки: Вип. 9. Зб. наук. праць. — Херсон: Айлант, 2001. — С. 285—288.

84. Сподарець М. Поетика потойбіччя (Міфологічні моделі в романі І. Багряного «Сад Гетсиманський») // Вісник Харківського університету. — 1999. — № 448. — С. 226—231.

85. Статті про творчість І. Багряного // Київський державний архівмузей літератури і мистецтва. — Фонд 1186. — Оп. І. — Спр. 75. — 74 арк.

86. Тарнавський О. Творчість Івана Багряного — одіссея людини над прірвою // Тарнавський О. Відоме й позавідоме / Вступ. ст. О. Бурячківського, Упор. М. Коцюбинської. — К.: Час, 1999. — С. 362—370.

87. Українська революційно-демократична партія (УРДП—УДРП): Зб. мат. — К.: Смолоскип, Фондація ім. І.Багряного, 1997. — 856 с.

88. Утриско О. І. Багряний і Д. Донцов: проблеми світогляднопубліцистичних взаємин // Наукові записки (Тернопільського університету). Серія: Літературознавство. — Тернопіль: ТДПУ, 1999. — Вип. IV. — С. 299—304.

89. Фенько Н. Естетичні функції картин сновидінь у художній творчості українських письменників другої половини XIX — XX століть. Автореф. ... дис. канд. філол. наук. — Дніпропетровськ: ДДУ, 1999. — 19 с.

90. Череватенко Л. «Ходи тільки по лінії найбільшого опору і ти пізнаєш світ» (Життя і творчість І. Багряного (1907—1963)) // Дніпро. — 1990. — № 12. — С. 61—76.
91. Шерех Ю. Стили сучасної української літератури на еміграції // Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. — Харків: Фоліо, 1998. — Т. 1. — С. 161—195.
92. Шерех Ю. Українська еміграційна література 1945—1949 // Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. — Харків: Фоліо, 1998. — Т. 1. — С. 196—235.
93. Шлемкевич М. Проводжаючи Івана Багряного // Сучасність. — 1976. — № 1. — С. 38-43.
94. Юриняк А. Поезія оптимізму і творчої праці // Юриняк А. Літературний твір та його автор. — Буенос-Айрес: Перемога, 1955. — С. 228—239.
95. Ярмолинський І. Рец. на кн.: І. Багрянний. Скелька // Металеві дні. — 1931. — № 5. — С. 86—87.
96. Ярова А. До питання дієслівної синоніміки прозових творів Івана Багряного // Філологічні науки. 36. — Суми, Б. в., 1998. — С. 92—102.
97. Яусс Г. Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. — Львів: Літопис, 1996. — С. 279—307.
98. Flights To Freedom (The Hunters and the Hunted. (245 pp.). — Ivan Bahriany. — St. Martin's Press. (\$ 3,50). The Walls Came Trembling Down (248 pp.) — Henriette Roosenberg — Viking (\$ 3,50) // Time. — 1957. — Feb. 25.

99. McLean H. Ivan Bahriany. *The Hunters and the Hunted* // *Christian Science Monitor*. — 1957. — Feb. 7. — P. 6.

100. *Stirring Tale of Political Exile (The Hunters and the Hunted. By Ivan Bahriany. 245 pp. NY: St. Martin's Press. \$ 3,50. Reviewed by Walter Havinghurst)* // *New York Herald Tribune. Book Review*. — 1957. — Feb. 10. — P. 12.